

FILÓ CSILLA – KOLTAI DÉNES

Baranya megye kistérségeinek kulturális helyzete

Baranya Megye Kulturális Konceptiója

1999-ben Baranya Megye Közgyűlése az országban elsők között döntött arról, hogy a megye átfogó kulturális koncepcióját meg kell fogalmazni. A koncepció kidolgozásában a Pécsi Tudományegyetem TTK Felnőttoktatási és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézete partnerséget vállalt.

A koncepció megfogalmazásánál a kultúra tágabb, szélesebb körű értelmezésből indultunk ki, melyben a megye kulturális és művelődési almanachját és jövőképét igyekeztünk megfogalmazni. A koncepcióban elsősorban a regionalitás, a kistérségi szemlélet tudatosítására, a területileg és történetileg egymáshoz tartozó mikrorégiók kulturális örökségének (tárgyi, szellemi kincseinek számbavételének) együttes elemzésére, a civil szféra szerepének kiemelésére, továbbá a gazdaság és kultúra egymásra hatásának hangsúlyozására törekedtünk.

Az elmúlt évezred végén, 1999-ben, amikor e koncepciót kezdtük írni, újabb és újabb teóriákkal találkoztunk – és találkozunk ma is – emberi világunk milyenségéről, mind lokális, mind nemzeti, mind nemzetek feletti metszetekben.

Kérdéseket tettünk fel: milyen irányba haladunk, milyen célokat és fejlődési utakat követünk, mik mutatkoznak vonzó mintának, mik az elkerülendő akadályok, mi fenyegeti létünket, mi befolyásolja tudatunkat.

Az elmúlt évtizedek eseményei drámaian ecsetelték a világ társadalmi-gazdasági modernizációs fejlődés árnyoldalait, felvillantván atomkatasztrófák, nukleáris balesetek, bolygónk természeti erőforrásai kimerülésének képét, a társadalmi polarizáció erősödését, a társadalmakat összetartó normarendszerek végzetes meggyengülését.

A nyugati típusú társadalmi fejlődési minta egyszerre termel pozitív hatásokat, bővíti a jogok és javak körét, s vele párhuzamosan hoz létre beláthatatlan krízisekkel fenyegető mellékhatásokat.

Kultúrával, művelődéssel foglalkozó szakemberek szerint az egyre inkább globalizálódó gazdasági-technológiai, környezeti, politikai hatások közepette új gondolkodásmódra, újfajta észlelésre és látásmódra kell törekednünk valamennyiünknek, azaz új kultúrára van szükségünk, amelynek kulcsfogalmai a *kreativitás, a problémamegoldó képesség és az információ*.

A kultúra kérdésköre mindig felértékelődik a társadalmi fejlődési utak keresésekor, különösen így a harmadik évezred elején, hisz szerepe a folyamatokban ambivalensnek mondható: előmozdíthat, a fejlődés motorja lehet, ill. visszafoghat, lefékezhet.

Az elmúlt évtized modernizációs fejlesztési programjainak, projektjeinek kudarcai mögött nem egyszer a kulturális tényezők alábecsülése jelenik meg. Az egyoldalú gazdasági gondolkodás a mennyiségileg nem vagy nehezen mérhető, pénzben nem kifejezhető kulturális tényezők fontosságáról elfelejtkezik. A politikai-közigazgatási szféra „szektorpolitikáján”, a társadalmi élet területeinek felosztásán, klasszifikálásán, „dobozolásán”, s így az illetékességek kialakításán szintén megtörik a kultúra összetettsége. Ezért szükségszerű, hogy a XXI. század fejlesztési, beruházási programjai tartalmazzanak humán erőforrás-fejlesztési részelemeket.

A kulturális koncepció alapelvei és értékválasztásai

A társadalomirányító tevékenységek során figyelemmel kell lenni az életmódkultúra fejlesztésére, törekednie kell az életminőség szintjének emelésére, a természet „használatára”, a művi környezet, a munkakultúra, a társas-közösségi szféra, a közéleti nyilvánosság, és a szellemi kultúra terén. A kultúra összetettségének megfelelő minden metszetben kiemelten kell kezelni a más szektorokra vonatkozó döntések meghozatalakor a kulturális dimenziót, mert a kulturális fejlesztés emberi fejlődést eredményez mind individuális, mind közösségi értelemben.

Prioritásként a demokráciafejlesztést, az „aktív állampolgári tagság” elvet kell felvállalni, arra törekedni, hogy a köz ügyei ne nélkülözzék a lakosok és közösségeik aktív felelősségteljes részvételét.

Mindezeket régióinkra (megyéinkre) vonatkoztatva:

Törekedni kell arra, hogy a baranyai állampolgárok a saját életüket jobban uralhassák, az ehhez szükséges tudásokat, élményeket, műveltséget, kompetenciákat megszerezhessék, intézmények minőségi szolgáltatásaihoz, kínálatához szabadon hozzáférjenek.

Rendkívül fontos, hogy az innovatív felnőttoktatás, közösségfejlesztés, szociokulturális animáció professzionális gyakorlata meghonosodjon, kellő támogatást kapjon.

A megyei önkormányzatnak szem előtt kell tartani, hogy a kultúra fejlesztése Baranya versenyképességének fontos eleme (életmódkultúra / vonzó, sokszínű kulturális kínálat / kulturális turizmus / művelt és képzett munkaerő / kulturális médiapiaci jelenlét).

A kultúrafejlesztés szerepe a helyi, a regionális, a nemzeti, az európai s a világpolgári egyéni és csoportidentitások erősítésében döntő fontosságú. Feltétlenül támogatandó célokként határozhatjuk meg a kötődések kialakulását szolgáló hagyományőrzést, a kulturális örökség védelmét és hozzáférhetőségét, valamint a kulturális önkifejezést s a kreatív alkotókészség ösztönzését. Ezen kívül az önkormányzatnak el kell ismernie a szellemi alkotómunka és a művelődés autonómiáját.

Feladatát a feltételek megteremtésében való közreműködésben, az ösztönző rendszerek kimunkálásában, az információk közvetítésében, a szakmai tanácsadásban, a koordináló-animáló közreműködésben látja.

Cél: az életésélyek kulturális különbségének csökkentése is. Az önkormányzatnak törekednie kell a hátrányos helyzetű térségekben élők és különféle hátránytényezőkkel együtt élő társadalmi csoportok művelődési esélyeinek növelésére.

Különösen a térségi kommunikációs rendszerek fejlesztésre kell hangsúlyt helyezni, mind az új információs technológiák, mind az információs szolgáltatás szintjén, hogy ne rekesszük ki a hátrányos helyzetű települések lakosait azon tudásokból, amelyek kulcsszerepet játszanak az életésélyek mai alakulásában.

A kulturális szükségletek fejlődnek, ha a kulturális praxisban folyamatosan kielégülnek, s az új és új ösztönzések során továbbépülnek. Ezért a kulturális fejlesztési koncepció kiemeli a hosszú távú kulturális „piacépítés” célját, a felnövekvő generációk jó felkészítését iskolában és iskolán kívül az igényes életre és művelődésre. Ehhez a kulturális érték- és kondíciórendszer ösztönzése kell.

Baranya megye kulturális fejlesztési koncepcióját a kistérségi és központjaik történelmi, művelődési tradícióira, természeti és épített környezeti adottságaira, meglévő kiemelkedő közművelődési értékeire, működő intézményrendszerére mint alapra kell ráépíteni. Annak összhangban kell lenni a már létező megyei területfejlesztési, valamint az idegenforgalmi és turisztikai koncepciókkal.

A megye, kistérségei, kistérségi települési központjai és Pécs Baranya évszázadok alatt felhalmozott kulturális értékeit gazdagítják, őrzik, közvetítik. A legerősebb centrális oszlop természetesen a megyei jogú város: Pécs, melynek ugyancsak van kistérsége, vonzáskörzete. A jól körülhatárolható, többnyire tájegységekhez igazodó kistérségek központjai nagy történelmi múlttal rendelkező régebbi (Mohács, Komló, Szigetvár, Siklós), vagy fontos közigazgatási, kereskedelmi, idegenforgalmi szereppel bíró újabb (Pécsvárad, Sásd, Szentlőrinc), vagy egészen fiatal (Bóly, Sellye, Harkány), vagy leendő városok.

Ezek többségében a kulturális intézmények jól vagy kielégítően működnek, folyamatos tevékenység folyik. Egyrészt a történelmi múlt, a néprajzi, nemzeti-ségi, népművészeti, polgári tradíciók, másrészt a természeti adottságok, harmadrészt az elmúlt évtizedekben a közművelődési intézmények szakmai bázisán létrejött, s a térségben legerősebb, magas színvonalú, a másokétól markánsan megkülönböztethető kulturális értékei alapján kaphatnak a térségközponti városok a megyei kulturális fejlesztési koncepcióban sajátos szerepet.

A kistáji központok mellett az idegenforgalmi, kulturális, népművészeti vagy más vonzerővel bíró kisebb-nagyobb települések is természetes alkotóelemei, részei a megye kulturális térképének, szerkezetének (Orfű, Abaliget, Dunaszekcső, Magyarlukafa, Mecseknádasd, Magyaregregy, Ófalu, Óbánya, Hosszúhetény, Nagynyárad, Zengővárkony, Villány stb.), ennek következtében a kulturális turizmus fejlesztését is mint prioritást, célul kell kitűzni.

A kistérségek helyzete Baranya megyében

A kistérségek kérdőíves felmérése, interjúk és a SWOT-analízis elkészítése után a következő megállapításokat foglalhatjuk össze:

A rendszerváltás után összeomlott a pécsi központú bányaiipari centrum, az állami támogatás beszűkült, a nemzeti kultúra baranyai értékeinek és intézményeinek a fenntartására egyre kevesebb összeg jutott.

Az apró-és törpefalvak önfenntartó képessége az elmúlt évtizedekhez képest jelentősen meggyengült, a kulturális intézményrendszer összeomlott, az önkormányzatok nem tudták felvállalni a működéshez szükséges pénzeszközök biztosítását. Igaz, hogy ez országos jelenség, de Baranya megyében ez a folyamat sú-

lyosabb örökséget hagyott a mai önkormányzatokra, mint az országban másutt. Probléma a megyén belüli kistárségekbeli történő migráció, ugyanis az elköltözött aktív lakosság helyébe szociális-kulturális-egészségügyi-gazdasági-politikai-kriminológiai gondokat komplexen hordozó lakossági rétegek települnek és ezzel a megyének egész településeket kell eltartania. Különösen jellemző ez a probléma az Ormánság területére, ahol a megyei munkanélküliségi ráta 30% felett van és néhány településen 90-95%-os mutatókat találhatunk.

A megye térsége a nemzetközi vasúthálózat nyomvonalához képest félperiferiális helyzetben van, a 6-os főközlekedési út pedig nem alkalmas európai szintű közlekedésre. A megye központja, de más mikroregionális centrumok eléréséhez a baranyai embereknek nagyobb időmennyiséget és anyagi eszközöket kell ráfordítani (a megyei távolsági buszközlekedésben az aprófalvak megközelítésére naponta egyszer esetleg kétszer van lehetőség), mint más szerencsésebb régiók lakosainak. A nyolc, megyei kistérség eltérő lét- és kulturális feltételekkel rendelkezik.

A szigetvári kistérség területi sajátosságából következik, hogy az elmúlt évtizedekben a dél-zselici somogyi települések lakosait is vonzotta. A mezőgazdasági nagyüzemi termelés, az arra épülő feldolgozóipar megszűnté okozza a térség nehéz helyzetét, a központ lassú erózióját és a magas munkanélküliségi arány tartós fennmaradását. Ezt súlyosítja a kistárségek-jelleg. Noha a települések 40%-ban van közművelődési intézmény, a fenntartásuk súlyos gondok középette lehetséges, s várható a gyors leépítésük. E térségben található a Magyarlúkfai Néprajzi Műhely, amely országosan ismert és elismert alkotóház.

A pécsi kistérség a megye közepén helyezkedik el, tőle keletre pedig a komlói kistérség. A nagyváros közelsége és annak szellemi potenciájára támaszkodó önszerveződés foka magas, éppúgy, mint a pécsváradi kistérségben, ahol a német nemzetiségű civil szerveződései számottevők. A vidék és a nagyváros viszonyában ma még a nagyváros érdekei érvényesülhetnek (fiatalok beköltözése Pécsre). E kistérségeket érintette leginkább a bányák bezárása, de itt a legerősebb az innovációs folyamat is. A „pécsi gyűrű” nemcsak agglomerációs övezet, hanem alvóváros, üdülő- és turisztikai központok rendszere, (Orfű, Abaliget) amely jó közlekedési, infrastrukturális lehetőségekkel vonzza a nagyváros lakosságát is. Ennek kulturális vetülete: meggondolandó a kultúra területének önkormányzati intézményekkel történő további erősítése, emellett hangsúlyt kell, hogy kapjon a közösség- és területfejlesztés, az önszerveződések támogatása. Komló térsége viszont még nem erősödött meg annyira, hogy a térség kulturális állapotán jelentősen változtatni tudjon. Az viszont jó előjel, hogy a térség kelet-mecseki részén hét község összefogásával falusi turizmusra specializálódott civil szervezet jött létre, amely nemzetközi tekintetben is jelentőssé vált, főként természeti adottságai révén.

A mohácsi kistérség a megye szerencsés, adottságaiban kedvező feltételeket hordozó területi egysége és a megye kistérségei között a felmérés alapján, a kulturális értékekben leggazdagabb terület. Bizonyos mértékben összevethető a siklósi kistérséggel, ugyanis kulturális örökségben közel helyzetben volt a két régió a '90-es évtized elején, majd ami Mohácsnak kedvező (határátelölhelyek a közelben), Siklósnak hátrány lett, mert épp a déli „bevásárlóturizmus” hatásait nem

tudta feldolgozni a műemlékekben gazdag város. A siklói térségben a vállalkozások szokásosnál nagyobb aránya van külföldi kézben. A mohácsi térségben a gazdag, multikulturális, nemzetiségi (délszláv és német) hagyományok és intézmények, az új típusú kulturális szervezetek életképesek, a Siklós környéki önkormányzatok és kulturális szervezetek számára a tradíciók megtartása is gondot okoz. Siklós és Harkány környéke a borturizmusra, gyógyturizmusra, a máriagyüdi zarándokhely kulturális eseményeire számíthat, Mohács és kistérsége pedig a professzionális tudással rendelkező kulturális szakembereire, sokszínű nemzetiségére, és az általuk életben tartott hagyományörző civil szerveződésekre építheti a következő évezred kulturális piacát.

Sellye és Sásd kistérségeiben is sok hasonlóságokat találhatunk. Előregedő falvak, elvándorló értelmiségiek, etnikai problémák, munkanélküliség, néhány falu, ahol a modern ipari és mezőgazdasági termelés is megjelenik, zsáktelepülések, rossz közlekedési viszonyok, gyenge hírközlési rendszer jellemzi a két kistérséget. A sellyei kistérséget viszont színesíti Felsőszentmárton, Drávakeresztúr és Drávastára horvát nemzetiségű lakossága és az általuk életben tartott hagyományörző civil szerveződések. A sásdi kistérség három megye határán nem rendelkezik domináns vonzáskörzettel, ugyanis a térség egy része Dombóvárhoz, egy másik része Kaposvárhoz, a harmadik része pedig Pécshez orientálódik. Ha ezt a területi sajátosságot képes lesz a mikrorégió kihasználni gyors pozitív területi és kulturális változásokat tudhat magáénak a térség.

Összességében megállapíthatjuk, hogy a kistérségeink az új társadalmi-gazdasági-kulturális „adaptáció” rendkívül eltérő – minőségi és mennyiségi eltérésekkel jellemezhető – fokán állnak. A közösségfejlesztési, települési animációs feladatok meghatározásánál minderre figyelemmel kell lenni. A komplex térségfejlesztési programok részeként kell megjeleníteni a kulturális, a szociokulturális fejlesztést is, amihez a finanszírozási feltételeket meg kell teremteni.

A feladathoz kellő komolysággal, de pániktól mentesen kell közeledni, hogy falvaink is megmaradjanak, de ne kényezzenek „eltartott falvak”.

Belépés a tudásalapú és kommunikációs társadalomba

Az információs társadalom az öngerjesztő tudásgyarapodás társadalma, ahol a tudás a gazdasági érték legfőbb forrása s egyszersmind az a használati érték, amelynek előállítása a gazdaság legfőbb célja. Az információs társadalom viszonyai közepette a tudás jellege megváltozik: gyakorlatiassá, multimediálissá és transzdiszciplinárisá lesz. Megváltoznak ugyanakkor a tudás megszerzésének jellemző is: uralkodóvá válik az egész életen át tartó tanulás, ismét elhalványul a gyermek és a felnőtt közti éles – merőben újkori – fogalmi megkülönböztetés, a formális iskolai intézményeket pedig egyre inkább fölvaltják a nyitott művelődés virtuális környezetei.

Célok

Demokratikus élethez szükséges aktív, felelősségteljes, kreatív állampolgár nevelése, civil formák erősítése.

Lehetőséget kell teremteni a baranyai állampolgárok számára, hogy saját életüket jobban uralhassák, az ehhez szükséges tudásokat, élményeket, műveltséget,

kompetenciákat megszerezthessék, az intézmények minőségi szolgáltatásaihoz, kínálatához szabadon hozzáférjenek.

A helyzetelemzések során kiderült, hogy a meglévő kulturális intézményrendszer folyamatosan átalakul, demokratizálódik. Mivel az egyik legjobban önszerveződő megye az országban Baranya, a létrejövő civil szervezetek tevékenységének támogatása, erősítése fontos lenne.

Szükséges hatékony információs rendszer megeremtése. Az információ megszerzhetőségéből való kirekesztődés az életesély romlásához vezet, növeli a kulturális esélytelenséget. Számítógépen hozzáférhető naprakész információs rendszer létrehozásának céljából a településeken információs pontok létesítése a helyi feltételek alapján (pl. teleházakban, könyvtárban, iskolában stb.).

Lokális felnőttképzés, közösségfejlesztés

Szakmai tudással és kompetenciákkal rendelkező lakosság kiképzése iskolarendszerű és azon kívüli felnőttképzés keretein belül a felzárkózás, szintentartás, fejlődés céljából. Helyi szinten a lakosság együttműködésének javítása, a hátrányos helyzetű rétegek leszakadásának megakadályozása.

Kapcsolatrendszerek erősítése, új kapcsolatok generálása

A különböző szinteken (megyén belül, kívül; megyék között; régiók között; nemzetek között) szektorközi kapcsolatok kiépítése; a kulturális vonzerő megőrzése. A regionális együttműködések (Alpok–Adria Munkaközösség, a Duna Menti Tartományok, s az Európai Régiók Gyűlése, a Duna–Dráva–Száva Eurorégió) munkacsoportokat működtetnek a kultúra, a tudomány, a nők, az ifjúság, a kisebbségek, a sport, a történelmi központok, a könyvtárak, a média és a szociális kérdések stb. területein, amelyek mind potenciális lehetőségeket jelentenek Baranya megye bekapcsolódására, saját érdekeinek megjelenítésére a külső források együttes igénybevételére. További fejlesztést igényelnek a bilaterális kapcsolatok.

Az Európai Unió kulturális programjai is ösztönzik a partnerség elve alapján szerveződő kulturális projekteket, cserekapcsolatokat, együttműködő hálókat teremtését.

A meglévő intézményrendszer megerősítése

A meglévő megyei fenntartású intézmények megtartása, módszertani funkciójuk, látens funkcióik (gazdasági, szociális, szociokulturális stb.) megerősítése, hivatalos funkcióvá tétele. A diszfunkcióiktól meg kell szabadítani az intézményeket, amelyek legyenek nyitottak más szervezeti formák felé.

A kistérségi szerveződések elindultak – hasznos lenne tehát kistérségi kulturális háló létrehozása, a multiplikátor funkció integrálása, kistérségi specifikumoknak megfelelő fejlesztési tervek támogatása.

Forrásteremtés

A pénzügyi gondokkal küzdő települési önkormányzatok, művelődési intézmények, civil szervezetek kirekesztődnek az országos és nemzetközi pályázatokból önerő hiányában. Számukra szükséges lenne e hiányt pótolni.

A művészeti élet támogatása

Szükséges a Baranyában élő és tevékenykedő hivatásos és amatőr művészek, művészcsoportok támogatása, bemutatkozási lehetőségek biztosítása számukra.

Életmódkultúra-fejlesztés, az életminőség szintjének emelése.

Törekvés az életminőség szintjének emelésére, a természet „használatában”, a művi környezetben, a munkakultúrában, a társas-közösségi szférában, a közéleti nyilvánosságban és a szellemi kultúrában.

A lokális, a regionális, a nemzeti, az európai, a világpolgári egyéni és csoportidentitás erősítése.

A kötődések kialakulását szolgáló hagyományörzés, a kulturális örökség védelme, hozzáférhetősége, valamint a kulturális önkifejezés, és a kreatív alkotóközösség ösztönzése.

Hosszú távú kulturális „piacépítés”.

A felnövekvő generációk jó felkészítése iskolában és iskolán kívül az igényes életre és művelődésre.

A megyei kulturális turizmus erősítése

A megyében fellelhető kulturális értékek jobb kihasználása érdekében szükség van egy egységes idegenforgalmi és kulturális kínálati rendszer kialakítására, amelyben tevékeny szerepet kell, hogy vállaljanak a helyi művelődési intézmények és civil szerveződések is.

A nemzetiségek, etnikumok helyzetének erősítése

A megyének szerepet kell vállalnia abban, hogy az itt élő kisebbségek megőrizhessék hagyományait, kultúrájukat, átadhassák a felnövekvő generációnak, ezáltal Baranya megőrizhesse soknemzetiségű jellegét.

Megfontolandó, hogy miként lehetnek e program részesei a térségi területfejlesztési társulások, amelyeknek száma mára jóval meghaladja a statisztikai kistérségek vagy városok körüli vonzáskörzetek számát. Úgy tűnik ezek már jelzik a mikrorégiók létrejöttének lehetőségét. A megyei szakmai szervezetek (pl. Pécs-Baranyai Kulturális Szövetség) bevonása is feltétlenül indokolt a térségeink kulturális fejlesztésébe.

Nem lehet a kulturális fejlesztési programot a személyi és tárgyi feltételek, valamint anyagi ráfordítás nélkül megvalósítani. Az utóbbi évtizedben a racionalizálások, a létszámleépítések, a reálértékben évről évre csökkenő költségvetések még a jól működő intézményeket is nehéz helyzetbe hozták. Ezért nagy a valószínűsége annak, hogy a nagyobb városokat kivéve (de lehet, hogy azokban is) újabb státuszra is szükség lesz!

Rendkívül fontos, hogy a közművelődési intézmények és a civil szféra által megteremtett helyi kulturális élet, a közösségi értékek fennmaradjanak, sőt fejlődjenek. Nem lenne jó, ha a fejlődés iránya a látványos, idegenforgalmi szempontból érdekes tevékenységek irányába vinné el a szereplőket, s netán a jövőben egy-egy intézmény népiünnepélytől népiünnepélyig vagy nagyrendezvénytől nagyrendezvényig vegetálna. Ezért nagyon kell figyelni az arányokra: meg kell őrizni a háttértevékenységeket/műhelymunkát.

A kultúrát a megyei önkormányzat önmagában nem tudja fejleszteni, ehhez sem erőforrásai, sem eszközei nem elegendőek, de tud teremteni egy olyan együttműködő közeget, amelyben az egyes érdekeltek megtalálják saját feladataikat, esélyt kapnak a kitűzött céljaik elérésére, és felismerik közös érdekeiket.

Az együttműködő partnerek megtalálása és megnyerése a megye kultúrafejlesztéséhez az a kiemelt feladat, amelynek eredményes végrehajtása révén a megyei önkormányzat önműködővé teheti a programot.

